

MAKTABDA MUSIQA DARSLARINING AHAMIYATI VA MUSIQA O'QITISHDA REPERTUAR TANLASH IMKONIYATLARI

A'zamova Muhlisaxon A'zam qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Musiqa ta'limi va san'at yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Maqolada musiqa san'atining insonning emotsional va ma'naviy rivojlanishiga ko'rsatadigan chuqur ta'siri o'rganilgan. Musiqa – insoniyatni birlashtiruvchi va ichki kechinmalarini aks ettiruvchi san'at turi sifatida tavsiflanadi. Uning estetik tarbiyaning tarkibiy qismi sifatida shaxs shakllanishidagi roli, musiqa bolalikdan boshlab o'sib kelayotgan avlod tarbiyasiga ta'siri yoritilgan. Maqolada qadimiy faylasuflarning, xususan, Platon va Aristotelning musiqa haqidagi fikr-mulohazalari keltirilgan. Musiqa inson ruhiy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishdagi imkoniyatlari, ritm va kuyning kayfiyatni boshqarishdagi roli ham muhokama qilingan. Shuningdek, maqolada musiqa tarbiyasining estetik tarbiya bilan uzviy bog'liqligi, uning o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, ijodiy qobiliyatini rivojlantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishdagi ahamiyati ta'kidlangan. Maqolaning xulosasi shuki, musiqa san'ati inson hayotida nafaqat badiiy, balki tarbiyaviy va falsafiy ma'noga ega bo'lib, kelajak avlodning kamolotiga ulkan hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: Musiqa, estetik, tarbiya, xonanda, kuy, bolalar, ritm, qadriyatlar, milliy.

Musiqa shunday san'at turiki, u insonlarni kechinmalari, emotsional hissiyotlari orqali birlashtiradi. Ular orasidagi aloqa vositasiga aylanadi. Bir kompozitor tomonidan yaratilgan musiqa boshqa insonlar qalbida turli - tuman kechinmalar uyg'otishining o'zini bir mo'jiza deb atash mumkin.

Musiqa san'ati estetik tarbiyaning muhim omili sifatida shaxs shakllanishiga kuchli ta'sir etadi. Oilada, bog'chada, maktabda musiqa mashg'ulotlarini maqsadga muvofiq tarzda uyushtirish, yosh avlodning ichki dunyosini boyitish va san'atni to'g'ri tushunishdagi samarali yo'ldir.

Musiqa inson his - tuyg'ularini, orzu - umidlarini, xohish - istaklarini o'ziga xos badiiy tilda ifoda etadi va kishining his - tuyg'ulariga faol ta'sir etadi. Musiqa ham fan, ham san'atdir.¹ U fizika va matematikaga asoslanadi, bu fanlar musiqani fanga aylantiradi. Lekin musiqa asariga shu fanning turg'un tushunchasi sifatida qarab bo'lmaydi. Chunki musiqa har doim rivojlanib turuvchi jonli san'atdir. Musiqa san'ati inson hayotining ilk yillaridanoq uning hamrohiga aylanib, umumiy madaniy rivojlanishiga salmoqli hissa qo'shadi. Musiqa inson umrining doimiy yo'ldoshi.

Stendal ning aytishiga ko'ra, musiqa – san'at turlari ichida insonning yuragiga chuqur kirib, uning ichki kechinmalarini aks ettirishga qodirdir. «Musiqa san'atning ifodali turi tizimiga kiradi. Musiqa ham voqea- hodisalarni ifodali aks ettiradi. Ammo u me'morchilikdagi kabi fazo va moddiy ashyo o'lchovlari bilan belgilanmaydi. Musiqa ko'rish orqali emas, balki eshitish vositasida idrok qilinadi. Musiqa mavzui o'z xususiyatiga

¹ Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс. Л.: Гусуд. Муз. изд., 1973 г., -24стр.

ega bo`lib, inson va voqelikdagi barcha tomonlarni qamrab ololmaganligi uchun, eng avvalo, inson ichki ma`naviy dunyosini, uning tuyg`u va kayfiyatini ifodalaydi... musiqa voqelikning his-tuyg`uli qiyofasini yaratadi.»² Musiqa kayfiyat holatini ifodalashda keng imkoniyatga ega. Inson kayfiyati murakkab hissiyot bo`lib, u hech narsa bilan bog`lanmagan. Kayfiyat umumlashgan xususiyatga ega bo`lib, undan ikkilamchi tomonlar chiqarib tashlanadi va insonning voqelikka bo`lgan tuyg`u munosabatini belgilaydigan eng muhim tomonlari ajratib olinadi. Musiqaning kuch - qudrati shundaki, u shodlanish, qayg`urish, hayol surish, bardamlik, jasurlik, tushkunlik va shunga o`xshash inson ruhiy holatlarini xususiy va umumiy tarzda o`zaro bog`liqlikda, bir-biriga singib ketishida namoyish qila oladi.

Musiqa «til»i barcha qismlarning uzviy birligini, asar shaklini ifodalaydi. Shakl – musiqa mazmunining moddiy ifodasidir. Bastakor fikri, tuyg`ulari, tasavvurlari eshituvchilarga musiqiy shakl orqali yetib boradi. Shu bois musiqa «til»ini egallashga, uning mazmun - mohiyatini anglashga, musiqadagi fikrlar, tuyg`ular, kechinmalar boyligini o`zlashtirishga keng yo`l ochadi.

Musiqa tarbiyasi estetik tarbiyaning tarkibiy qismi hisoblanadi. Inson shaxsini shakllantiruvchi yetakchi omillardan biri – ta`lim-tarbiyadir.

Estetik tarbiya esa uning tarkibiy qismi sifatida go`zallikning mohiyati, estetik va ahloqiy hissiyotlarning birligi, san`atning xalqchilligi to`g`risidagi ta`limotga suyanib, o`quvchilarning ob`ektiv dunyo haqidagi bilimini kengaytiradi va chuqurlashtiradi, ijodiy qobiliyatini va iste`dodini o`stiradi hamda ularda yuksak ma`naviy fazilatlarning tarkib topishiga yordam beradi.

Odatda, estetik tarbiyaning maqsadi bolalarda estetik his - tuyg`u va fikrlarni rivojlantirish, go`zallikni ko`ra bilish va ulardan zavqlana olishdan iborat, deb tushuniladi.

Aslida estetik tarbiyaning maqsad va vazifalari bu bilan chegaralanib qolmaydi, o`quvchilarni go`zallik va xunuklikni, yuksaklik va tubanlikni, shodlik, kulfatni anglash va ko`ra bilishga o`rgatadi. Estetik tarbiya umuminsoniy va milliy qadriyatlar qaror topishiga xizmat qiladi.

Ayonki, tarbiya inson ongiga, his - tuyg`ulariga, tasavvuriga, e`tiqodiga, dunyoqarashiga, hatti - harakatlariga, xulq - atvoriga ta`sir o`tkazadi.

Musiqa tili barchaga tushunarli va yaqindir. Musiqa tovush tovlanishlari orqali fikr va tuyg`ularni aks ettiradi, hayot bosqichlarida insoniyatni to`lqinlantirib kelgan axloqiy muammolarni bayon qiladi.

Bunda musiqaning falsafiy mohiyati ham namoyon bo`ladi. Ajoyib musiqa asarlari chuqur falsafiy mazmun bilan sug`orilgan bo`ladi, musiqada hayot va o`lim, shaxs va jamiyat, ezgulik va zulm, qudrat va zaiflik kabi masalalar aks etadi.

Musiqaning inson ruhiyatiga ta`sir qilishining tugallanmas imkoniyatlari haqida qadimdan musiqashunoslar, mutafakkirlar va olimlar diqqatini o`ziga tortgan.

² E.Umarov. Estetika T.: "O`zbekiston", 1995 y., -210–bet

Faylasuflar, psixologlar, pedagoglar va jamoat arboblari san'atlar ichida musiqa san'atining insonni shaxs sifatida shakllanishiga ta'sir qiladigan xususiyatlari haqida aniqlashga uringanlar. Qadim zamonlardan musiqaning, ayniqsa, uning komponentlari – ritm va kuyning inson kayfiyatiga ta'siri, uning ichki dunyosini o'zgartirishi haqida fikrlar mavjud bo'lgan.

O'sib kelayotgan avlod uchun musiqiy tarbiyaning ahamiyatini nihoyatda buyuk ekanligini qadimiy mutafakkirlar alohida urg'u bilan ta'kidlashgan. Kelajak jamiyat a'zosining insoniy va ijobiy fazilatlari aynan bolalikdan boshlab shakllana boradi. Aynan shu davrda musiqa ijobiy sifatlarni shakllantiruvchi vosita hisoblangan. Musiqa ashula va raqs tarkibida ham vujudga keladi va keyinchalik badiiy ijodning mustaqil turiga aylanadi, o'ta o'ziga xos badiiy ifoda «til»ga ega bo'lib, maxsus ishlab chiqilgan va tanlab olingan tovushlar ana shu «til»ning manbaidir.

Musiqa madaniy hayotimizda keng o'rin tutgan va inson shaxsiyatining shakllanishida muhim rol o'ynaydigan san'at turidir. Eramizdan oldingi IV asrdanoq grek faylasufi Platon shunday degan edi: «Eng katta tarbiyaviy omil musiqiy san'atda emasmikan, zeroki, ritm va garmoniya hammadan ko'proq shu vaqtda qalbgacha chuqur yo'l topadi va salobat baxsh etib, uni ko'rkam qiladiki, agar tarbiya to'g'ri yo'lga qo'yilgan bo'lsa, aks xolda uning teskarisi bo'lib chiqadi.

Uning shogirdi Aristotel (Aflotun) komil ishonch bilan mazkur fikrni quvvatlaydi. «Musiqa kishi ruhining ahloqiy tomoniga ma'lum darajada ta'sir etadi, bas shunday ekan, u yoshlarning tarbiyasiga, ta'sir etadi.» Milliy madaniyatimiz bobokaloni Abu Nasr Al Farobiy esa musiqaning shaxs shakllanishiga aniq ta'sirini quyidagicha bayon etadi: «Bu fan (ya'ni musiqa D. O) shu ma'noda foydaliki, kimning fe'l atvori muvozanatni yo'qotgan bo'lsa, tartibga keltiradi, kamol topmaganlarni kamolotga yetkazadi va muvozanatda bo'lganlarning muvozanatini saqlaydi. Bu fan tanning sog'ligi uchun ham foydalidir.»

Musiqa inson ruhi va aqliy rivojiga bebaho ta'sir o'tkazadi. Ch. Darvin umrining oxirlarida quvvati hofizasi (xotirasi) va fikrlash qobiliyatining pasayishidan shikoyat qilib yozadi: «Agar menga ikkinchi bor dunyoga kelish nasib bo'lganda edi, endigi hayotimda loqaql xaftada bir marta bo'lsa ham, bir necha she'r o'qishni o'zimga qoida qilib olardim».

Shu bois o'quvchilarda inson ma'naviy madaniyatining tarkibiy qismi bo'lgan musiqa madaniyatini tarbiyalash musiqa tarbiyasining bosh maqsadi bo'lib turadi. Aqliy va jismoniy rivojlanishning garmonik qo'shilishiga ahloqiy soflik, san'atga va hayotga estetik munosabat - shaxsning to'laqonli kamolga yetishida muhim shartlardir. Bu olijanob maqsadga erishishda to'g'ri yo'lga qo'yilgan bolalar musiqa tarbiyasi katta ahamiyatga egadir.

Albatta, musiqa shaxsni shakllantirishning, uning ijobiy fazilatlarining yo'nalishlarini o'z-o'zidan belgilab bermaydi. Tarbiyaviy ta'sirning eng muhim tomonlari musiqiy asarning g'oyaviy mazmuniga bog'liqdir. Ana shu bilan musiqiy - estetik tarbiyaning vazifalari belgilanadi. Mashhur polyak kompozitori K. Shimanovskiy o'zining «Jamiyatda musiqaning tarbiyaviy ahamiyati» nomli maqolasida, musiqaning tabiiy kuchi haqida gapirar ekan, - uning ikki qarama - qarshi yo'nalishda - yaratish va buzish uchun ishlatish

mumkinligini — «kerakli ishga yo`naltirgan holda, tez oqar daryoning suvlaridan foydalanib, foydali va unumli ishlar uchun, ya`ni tegirmonni aylantirish uchun ishlatgandek, musiqa kuchidan ham unumli foydalanish kerak», – degan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Mansurov A., Karimova D.. 5 sinf «Musiqa» darslik. T., 2006.
2. Raximov va boshqalar «O`zbekiston Vatanim manim» 2kitob. T.,1998;
3. Fayziev O. Maktabda musiqaviy tarbiya T. 1991;
4. Omonullaev D, Nurmatov X, Mamirov Q va boshqalar. Umumiy o`rta ta`limning davlat ta`lim standarti va o`quv dasturi.
5. Fayziev O. Maktabda musiqaviy tarbiya T. 1991.
6. O. Ibroximov 4-sinf “Musiqa” darsliklari. T., 2002 yil.
7. A. Mansurov 5-sinf “Musiqa” darsliklari. T., 2001 yil.
8. Nurmatov Sh. N. Va boshqalar. 1-3 sinf «Musiqa» darsliklari. T., 2002
9. Shokirkhanov, B. B., & Mahkamjanov, S. Q. O. (2021). The importance of the science of harmony in music practice. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(10), 735-739.
10. Ibrohimov, A., & Maxkamjanov, S. (2023, February). OPERA SAN'ATINING VOKAL JANIRI. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 2, No. 2, pp. 175-177).
11. Maxkamjanov, S., & Ibrohimov, A. (2023). NAY CHOLG`USI IJROCHILIK SAN`ATI TARIXI VA RIVOJLANISH JARAYONI. *Инновационные исследования в науке*, 2(2), 37-40.
12. Mukhamedovich, R. D. (2022). CULTURE AND ART IS THE EMBODIMENT OF NATIONAL VALUES. *Conferencea*, 97-102.
13. Gazyev, J.J., & Toshmatov, G. O. (2021). Acts credit module system and its implementation activities in higher educational process. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(9), 467-472.
14. Gazyev, J.J., & Aliyeva, N. R. (2021). Dmitriy dmitrievich shostakovich life and work. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(10), 1181-1185.